

38. Особые суды для малолетних и борьба с детской преступностью. – 1914. – № 2.
39. Киевская мысль. – 1914. – 8 янв.
40. Елена Г-гъ. Суд для малолетних в Киеве / Елена Г-гъ // Киевская мысль. – 1914 – 2 февр.
41. Крестовська Н.М. Ювенальне право України: історико-теоретичне дослідження : монографія / Н.М. Крестовська. – О. : Фенікс, 2008. – 328 с.
42. Детский суд // Одесский листок. – 1916. – 1 янв.

УДК 34.05

Хажинський Р.М.,
аспірант кафедри теорії держави і права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

СОМАТИЧНІ ПРАВА ЛЮДИНИ: ЗАРУБІЖНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ

У статті досліджено законодавство України та деяких зарубіжних країн на предмет закріплення соматичних прав людини. Сформульовано пропозиції щодо внесення змін у вітчизняну законодавчу базу.

Ключові слова: соматичні права, імплементація, зарубіжний досвід, біоетика, реформування.

В статье исследовано законодательство Украины и некоторых зарубежных стран на предмет закрепления соматических прав человека. Сформулированы предложения относительно внесения изменений в отечественную законодательную базу.

Ключевые слова: соматические права, имплементация, зарубежный опыт, биоэтика, реформирование.

The article examines the legislation of Ukraine and some foreign countries for the consolidation of somatic human rights. Proposals for changes in domestic legislation.

Keywords: somatic law, implementation, international experience, bioethics, reform.

Постановка проблеми. Сьогодні існує широкий перелік прав, що постійно поповнюються із розвитком сфер життєдіяльності людини. У ХХ-ХХІ столітті у зв'язку із небувалим піднесенням наукової та технічної сфер відбуваються зміни і в потребах та прагненнях суспільства, розширення можливостей вибору поведінки людей. Дослідження в галузі біотехнологій, розроблення сучасних інформаційних систем та інші науково-технічні досягнення сприяють становленню новітніх прав людини. Поруч зі звичними та визнаними правами людини з'являються раніше не відомі своєрідні перспективи, правовий статус яких невизначений, у зв'язку з чим постає питання про їх нормативне закріплення.

Актуальність указаної проблеми зумовлена тим, що у ХХІ столітті, завдяки швидкому розвитку як медичних, так і біологічних знань, формується група біологічних прав людини. Біологічні або ж соматичні (від грец. soma – тіло) права стають дедалі частіше об'єктом вивчення юристів-міжнародників, які традиційно розміщують їх поряд з політичними, соціально-економічними чи колективними, відносять до четвертої групи чи, так званого «четвертого покоління» прав людини, що, у свою чергу, перебуває в процесі становлення. Ця проблема мало вивчена в науці й таким чином є актуальною, адже дає уявлення про нові права, що виникли як правова відповідь інтернаціональній спільноті, що розвивається. Вищезазначене є завданням не тільки етики, філософії та теорії держави і права, також є нагальною потребою суспільно-правової практики.

Аналіз дослідження даної проблеми. Теоретичні, конституційно-правові та галузеві проблеми соматичних прав людини розглядалась у працях А.А. Абашидзе, А.І. Ковлера, В.В. Завальнюка, Ю.А. Дмитрієва, О.Е. Старовойтової, М.О. Лаврика, А.В. Дерипаски, О.С. Капінус, Т.І. Тараконич, А.М. Цалієва та О.Т. Сланова, О.Р. Шишки, С.Г. Стеценка, І.Я. Сенюти, А.О. Фальковського та ін.

Метою статті є висвітлення вітчизняного та зарубіжного досвіду нормативного закріплення соматичних прав та пропозиції щодо імплементації зарубіжного досвіду в площину українського законодавства.

Виклад основного матеріалу. Взагалі повного зведеного переліку соматичних прав немає, як у теорії, так і в офіційних джерелах. Однак можна навести декілька прав, що є найбільш дискусійними. Серед них: право на смерть; право людини відносно її органів; репродуктивні права людини (позитивного характеру – штучне запліднення та негативного характеру – аборт, стерилізація); право на зміну статі; право на клонування як всього організму, так й окремих його органів; право на трансплантацію органів; використання евтаназії тощо [8, с. 300].

У цілому поява нового покоління прав людини – соматичних прав – є об'єктивним фактом. Відповідно й потреба в подальшому теоретичному дослідженні цього покоління прав вимагає розробки не лише наукового, а й спільного нормативного рішення, а також подальшого усвідомлення, які конкретно категорії прав людини формують це нове покоління прав. Беручи до уваги ту обставину, що четверте покоління прав людини ґрунтується на незалежному й альтернативному виборі форми правомірної поведінки та пов'язане з визначенням автономії особи, більшість держав у рамках власного законодавства надали дозвіл на укладення одностатевих шлюбів, клонування людини, евтаназії, різноманітних маніпуляцій з ембріонами. Однак заохочення до подальшого розвитку соматичних прав може в майбутньому стати загрозою для існування людського роду загалом. На сьогодні як на міжнародно-правовому, так і на регіональному рівні, зокрема на європейському, в рамках Ради Європи та Європейського Союзу існують нормативно-правові обмеження соматичних прав людини [4, с. 300].

У міжнародному праві теоретична розробка соматичних прав людини зазвичай визначається як «захист прав людини у сфері біоетики», «права людини та розвиток біології й медицини» (А.Х. Абашидзе, А.М. Солнцев, А.І. Йориш, С.І. Глушкова) [2, с. 129; 4, с. 371; 6, с. 12].

Якщо проаналізувати міжнародні нормативно-правові документи, які закріпили основні принципи розвитку біомедицини, то можна відзначити значне зацікавлення питаннями, пов'язаними з правовим статусом соматичних прав людини.

Незважаючи на те, що на сьогодні доволі складно систематизувати вичерпний перелік соматичних прав, ми наведемо ті права, навколо яких найчастіше розгортаються дискусії. Серед них: право на смерть; право людини відносно її органів; репродуктивні права людини (позитивного характеру – штучне запліднення та негативного характеру – аборт, стерилізація); право на зміну статі; право на клонування як всього організму, так і окремих його органів; право на трансплантацію органів; використання евтаназії тощо.

Соматичні права людини пов'язані з декількома сегментами правового регулювання суспільних відносин: із конституційною сферою прав та свобод людини, механізмом їх захисту, кримінально-правовою, цивільно-правовими та сімейно-правовими засадами регулювання особистих немайнових прав. Найбільш ґрунтовної та повної правової регламентації соматичні права набувають в рамках медичного права, розвиток та становлення якого є однією із визначальних нових тенденцій формування вітчизняної правової системи. Саме в рамках медичного права здійснюється становлення таких новітніх правових інститутів, пов'язаних із реалізацією соматичних прав, як законодавче забезпечення біоетики, трансплантації, репродуктивних технологій, генної інженерії [8, с. 51].

У рамках Ради Європи питання регулювання соматичних прав людини здійснюється шляхом прийняття Рекомендацій Комітетом Міністрів Ради Європи та Парламентської Асамблеї Ради Європи, шляхом прийняття міжнародних конвенцій, а також шляхом прийняття рішень Європейським судом з прав людини. У рамках Євросоюзу згідно зі ст. 3 Хартії основних прав людини ЄС [14] також встановлюється заборона використання тіла людини та його частин в якості наживи, заборона репродуктивного клонування людини. А це означає, що залишається відкритою дорога для розвитку клонування в

терапевтичних цілях. По суті, держави Європейського континенту є більш гнучкими у власному підході до біологічних прав, виражаючи їх переважно у контексті права на особисту недоторканність.

Зарубіжні юристи останнім часом активно обговорюють проблеми, пов'язані з правовим регулюванням соматичних прав людини. При цьому вченими і практиками розробляються цікаві концепції, конкретні законодавчі акти, приймаються судові рішення, пов'язані з захистом права на охорону життя, здоров'я людей на різних етапах людського життя. Наприклад, у Франції в цьому напрямку багато зроблено Національним конституційним комітетом з питань етики, рекомендації якого, хоча й не мають юридичної сили, але істотно впливають на судову практику та правотворчість. Зокрема вони враховані в законах від 29 липня 1994 року про повагу тіла людини і про вилучення й використання частин і продуктів людського організму, відтворених потім в приписах Кодексу про суспільне здоров'я, а також кримінальному та цивільному кодексах. Наводячи окремі приклади, можна назвати: право на повагу інтимного життя (Конституція Андори), право дитини на повагу сексуальної недоторканності (Конституція Бельгії), право одружуватися й засновувати сім'ю (Конституція Боснії і Герцеговини), право на вільне прийняття рішення про народження дитини (Конституція Македонії). Однак слід зазначити, що жодна з нині діючих конституцій не містить право на зміну статі, право на смерть [7].

Порівняльний аналіз законодавства різних країн виявив неоднозначні підходи у визначенні людського тіла і його органів. Так, у Законі ФРН «Про донорство, вилучення та пересадку органів» від 5 листопада 1997 року, згідно з § 17, орган людського тіла розглядається як предмет злочину. При цьому в поняття «органу» включаються клітини і тканини складних частин тіла, які утворюють єдність і мають певні функції [5].

У Федеральному законі РФ «Про державне регулювання в галузі генно-інженерної діяльності» від 5 липня 1996 року (зі змінами від 12 липня 2000 р.) клітини не включені до складу органів людського тіла [13].

Проблема полягає в тому, що на міжнародному рівні щодо цього права людини відсутнє нормативне визначення. Найвні лише окремі міжнародні документи, наприклад, Конвенція Ради Європи 1997 р. про захист прав і достоїнства людини у зв'язку із застосуванням досягнень біології та медицини. У той же час в Бельгії, Люксембурзі та Нідерландах проводять евтаназію смертельно хворим пацієнтам. До речі, Нідерланди стали першою країною, яка законодавчо закріпила право на евтаназію у квітні 2002 року [11, с. 300].

Як зазначає В.В. Завальнюк, рівень визнання соматичних прав у різних державах є неоднаковим. Щодо стану закріплення соматичних прав в українському законодавстві, то у якості показників позитивних зрушень в українському законодавстві слід навести Закон України «Про заборону репродуктивного клонування людини» та Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині». Також такі права, як право на штучне переривання вагітності, право на стерилізацію, права на донорство, право на життя, право на цілісність особистості закріплені Конституцією, Цивільним та Кримінальним кодексами [6, с. 24].

Отже, вже зараз необхідно чітко сформулювати межі правового регулювання в галузі генно-інженерної діяльності й дати єдине законодавче визначення людського тіла і його органів, включивши в нього клітини й тканини.

Правове оформлення соматичних прав людини в нашій країні перебуває на початковому етапі свого розвитку, в окремих випадках має превентивний характер і фактично зводиться до заборони (евтаназія, репродуктивне клонування). Стосовно інших соматичних прав можна констатувати або нерегульованість на законодавчому рівні (наприклад терапевтичне клонування), або недостатній рівень ефективності чинної законодавчої регламентації (щодо репродуктивних прав, трансплантації тощо), що потребує вдосконалення. До заборонених відносять також право на евтаназію – задоволення потреб хворого із прискорення смерті діями або бездіяльністю. Однак, забороняючи евтаназію, держава повинна взяти на себе відповідальність за життя й здоров'я безнадійно хворого, забезпечуючи їх якість до кінця наших днів [12, с. 54].

Фактично ж, закріплюючи за собою монополію на право вибору між життям і смертю, вона часто залишає невиліковно хворих громадян наодинці зі своїми проблемами. До цих пір в Україні практично не існує інфраструктури паліативної допомоги, основним елементом якої є хоспіс.

Необхідне також законодавче рішення для розмежування понять «активної» і «пасивної» евтаназії, маючи на увазі, що сучасне вітчизняне законодавство не визначає, які конкретні дії слід відносити до «пасивної» евтаназії. Правовий розвиток соматичних прав включає також розробку та внесення окремих законодавчих пропозицій з досліджуваних питань (наприклад, до парламенту внесені законопроекти в сфері охорони репродуктивних прав, законопроект щодо сурогатного материнства, окремі законодавчі пропозиції щодо вдосконалення законодавства про трансплантацію тощо). Отже, позитивним було б прийняття спеціальних законів («Про репродуктивні права», «Про генну інженерію» та ін.) і вдосконалення чинного законодавства, що регламентує окремі види соматичних прав. Окрім того, слід активізувати законотворчий пошук у напрямку можливого правового регулювання найбільш суспільно резонансних соматичних прав, які на сьогоднішній день заборонені (евтаназія, репродуктивне клонування) [11, с. 53].

Висновки. Науково-технічний прогрес, а разом з ним і нові технології породжують нові проблеми та трансформують розуміння традиційних цінностей. У зв'язку з цим виникає безліч проблем правового, морального та концептуального характеру. Через колосальну потужність наукової технології наука та техніка стають одночасно як великою надією для людського прогресу, так і однією з найбільших загроз, які вимагають нових підходів до етичної оцінки та правового регулювання їх результатів. А відповідно певні досягнення в галузі забезпечення прав людини неминуче приводять до розширення й подальшого вдосконалення системи прав людини.

Розвиток законодавства у сфері здійснення соматичних прав людини повинен здійснюватися комплексно, з урахуванням останніх тенденцій розвитку національної

правової системи. Наразі Україна поступово долучається до міжнародно-правового регулювання проблем нормативного закріплення соматичних прав. З метою більш повної реалізації вказаних прав в Україні та розширення міжнародної співпраці слід прискорити ратифікацію Конвенції про захист прав та гідності людини у зв'язку із застосуванням досягнень біології та медицини: Конвенції про права людини і біомедицину (Рада Європи, 1997).

Законодавча регламентація соматичних прав повинна відбуватися на рівні прийняття програмних нормативно-правових актів (концепцій) і на рівні розробки та прийняття кодифікованого нормативно-правового акту про біоетику (він може бути прийнятий у формі Кодексу, Закону, Основ законодавства). Так, вже не перший рік вчені, що займаються цією проблематикою, наполягають на необхідності розробки та прийняття в Україні Закону «Про біоетику та юридичні гарантії її забезпечення в Україні», який би закріпив належний понятійний апарат відповідно до міжнародно-правових стандартів у сфері охорони здоров'я, враховуючи вітчизняні наукові та законодавчі напрацювання, принципи біоетики, біоетичні особливості державної політики у сфері охорони здоров'я [10, с. 48]. Серед положень резолюції останнього IV Національного конгресу з біоетики (як, до речі, і трьох попередніх), який відбувся 20-23 вересня 2010 року в Києві, є пропозиція з метою правового регулювання медичних втручань з точки зору етичних засад розробити систему спеціальних законів, зокрема «Про правові засади біоетики». Слід зазначити, що правничою спільнотою пропонуються проекти закону про біоетику, наразі вони не набули широкого обговорення в наукових колах і не знаходяться на розгляді Верховної Ради.

Формування концепції соматичних прав людини базується на тезі, що вирішення основних дискусійних питань етичного спрямування щодо реалізації або обмеження прав, які пов'язані з можливостями людини самостійно розпоряджатися своїм тілом, здійснювати його «модернізацію», «реставрацію» і, навіть «фундаментальну реконструкцію», змінювати функціональні можливості організму й розширювати їх техніко-

агрегатними або медикаментозними засобами, повинно стати основним підґрунтям його законодавчої регламентації.

Література:

1. Про заборону репродуктивного клонування людини: Закон України від 14 грудня 2004 року за № 2231-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua
2. Абашидзе А.Х. Нюрнбергский кодекс и дальнейшее международно-правовое регулирование вопросов биоптики / А.Х. Абашидзе, А.М. Солнцев // Российский ежегодник международного права. 2006. – СПб., 2007. – С. 122-133.
3. Глушкова С.И. Права человека в России: Учебное пособие / С.И. Глушкова – М., Флинт, 2005. – С. 363-391.
4. Дубовик О.Л. Законодательство ФРГ о трансплантации органов и тканей / О.Л. Глушкова // Журнал российского права. – 1998. – № 10/11. – С. 206-212.
5. Завальнюк В.В. Соматичні права людини з позицій юридичної антропології / В.В. Завальнюк // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія», Т. X./ редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; – Одеса: Юридична література, 2011 – С. 20–28.
6. Интернет-библиотека конституций Романа Пашкова – «Конституции государств (стран) мира» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://worldconstitutions.ru/>
7. Йорыш А.И. Правовые и этические проблемы клонирования человека / А.И. Йорыш // Государство и право. – 1998. – № 11. – С. 12–33.
8. Мушак Н.Б. Концептуальні підходи до класифікації прав людини в умовах глобалізаційних процесів / Н. Б. Мушак // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 2. – С. 298 – 301.
9. Пovalій С.І. Біоетичні аспекти правового розвитку соматичних прав людини / С.І. Пovalій // Вісник Запорізького національного університету. – № 2 – 2011. – С. 49–54.
10. Сенюта І. Біоетичне законодавство України: перспективи становлення та розвитку / І. Сенюта // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2006. – Вип. 42. – С. 42–49.
11. Старовойтова О.Э. Юридический механизм реализации и защиты соматических прав человека и гражданина в Российской Федерации: историко-правовой и теоретический анализ: дисс. ... д.ю.н.: 12.00.01 / Старовойтова Ольга Эдуардовна. – Санкт-Петербург, 2006. – 453 с.

12. Федеральный закон от 5 июля 1996 г. № 86–ФЗ «О государственном регулировании в области генно-инженерной деятельности // Российская газета, 1996. 12 июля.

13. Charter of Fundamental Rights of The European Union (2000/C364/01) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf